

TRADIȚIE ȘI ACTUALITATE ÎN CONLOCUIREA POPULAȚIEI ÎN ZONELE ȘI LOCALITĂȚILE CU PROFIL MULTIETNIC

DAN BANCIU, SORIN M. RĂDULESCU

1. Problematika socială și culturală a zonelor și localităților cu profil multietnic (multicultural)

Analiza structurii etnice (naționale) a populației României, precum și distribuția sa teritorial-geografică atestă că, în momentul de față, alături de populația românească, care deține ponderea covârșitoare în totalul populației țării (89,4%), există anumite zone și arii culturale în care conlocuiesc grupuri importante de populație de origine maghiară, germană, de romi (țigani) și de alte naționalități (ruși, ucrainieni, turci, armeni, tătari etc.). Consecința a evoluției istorice, asemenea zone și localități multietnice sunt expresia anumitor forme pe care le îmbracă viața comunitară în funcție de anumite particularități geografice, economice, politice, culturale și spirituale.

Ca realități sociale înglobate spațiului românesc, aceste zone și localități cu profil multietnic grupează un ansamblu de unități și forme de organizare socială a relațiilor umane care, în ciuda unor diferențe de natură istorică, economică și culturală, prezintă, totuși, un anumit grad de coeziune și omogenitate ce include, deopotrivă, atât elementele de continuitate, cât și de discontinuitate ce le-au însoțit existența. Deși în interiorul acestor zone și localități există diverse arii și subarii culturale și etnice, grupurile umane și comunitățile locale ce le alcătuiesc s-au aflat într-o permanentă relație de complementaritate funcțională, ceea ce s-a concretizat printr-un mod specific de conlocuire și conviețuire experimentat și practicat vreme îndelungată de indivizii aparținând uneia sau alteia dintre categoriile sau grupurile etnice.

Față de problematica extrem de diversă și complexă a comunităților cu profil multietnic (multicultural), s-au conturat, din punctul de vedere al cercetării științifice, în timpul regimului comunist două tendințe: **a.** una axată tradițional pe abordarea exclusiv etnografică și folcloristică a comunităților multietnice, prin evidențierea mai ales a „pattern-urilor” culturale ale acestora. Această orientare s-a dovedit a fi insuficientă și unilaterală, întrucât întreaga problematică a acestor comunități, care este *preponderent socială și economică*, a fost redusă la dimensiunea etnică propriu-zisă; **b.** cea de a doua tendință a fost de ignorare a acestor comunități din punctul de vedere al interacțiunilor etnice ale diferitelor grupuri componente, care au avut și unele momente tensionale în decursul conlocuirii și conviețuirii lor comune. S-a încercat astfel să se prezinte o imagine idilică și uneori „cosme-

tizată” a relațiilor interetnice, evidențiindu-se „bunele raporturi de prietenie, conviețuire și conlocuire” dintre națiunea română și celelalte naționalități sau minorități existente în țara noastră.

După evenimentele din decembrie 1989, problema comunităților multi-etnice capătă noi valențe și dimensiuni, prin apariția unor curente, mișcări și partide cu coloratură etnică și politică, care-și propun ca obiective principale recunoașterea dreptului fundamental al oricărui individ de a opta pentru o identitate națională (etică) și de a-și promova valorile etnice tradiționale. Aceste curente s-au dovedit a fi deosebit de puternice și active în special în cazul etnicilor maghiari și a comunității romilor (țigănilor), în timp ce populația de naționalitate germană a preferat soluția emigrării definitive în masă, soluție ce a îmbrăcat aspectul unui adevărat exod extern al acestui grup etnic.

În mod surprinzător, *problematica socială și economică* a comunităților cu profil multiethnic (multicultural) nu s-a bucurat de prea multă receptivitate în câmpul cercetării sociologice, neexistând preocupări susținute pentru investigarea multiplelor aspecte pe care le ridică anumite transformări intervenite în viața acestora după decembrie 1989, determinate de legislația fondului funciar, liberalizarea regimului pașapoartelor, posibilitatea emigrării etc. Ignorându-se faptul că, multe probleme ridică, deopotrivă, toate categoriile și grupurile etnice (maghiari, germani, romi etc.), cu mici excepții, întreaga problematică a conlocuirii multietnice a fost redusă doar la cea a populației de romi¹.

Plecând de la aceste premise cu caracter general, studiul de față reprezintă o încercare de abordare sociologică a unui mod distinct de conlocuire, în cadrul aceluiași teritoriu (comunități), a unor indivizi ce aparțin grupului etnic român, german, romi și maghiari, încercând să răspundă la întrebarea: „care sunt perspectivele evoluției relațiilor dintre aceste grupuri, în condițiile în care se produc schimbări și permutări sensibile ale ponderii lor în structura etnică a comunității locale”?

Studiul utilizează datele și informațiile rezultate din ancheta sociologică desfășurată la nivelul unui județ (Sibiu), în care există o serie de localități urbane și rurale unde conlocuiesc grupuri de români, germani, maghiari și romi (țigani). Având ca obiectiv prioritar identificarea și estimarea factorilor de natură istorică, socială, demografică, economică și culturală care influențează derularea relațiilor interetnice în asemenea comunități mixte, cercetarea s-a axat, prioritar, pe analiza formelor și modalităților concrete de interferență și intercondiționare reciprocă a relațiilor dintre aceste grupuri și categorii etnice, la nivelul a două planuri sau paliere: cel al dezvoltării obiective, reale și atinse de aceste comunități în decursul evoluției lor istorice și cel al „așteptărilor”, din punctul de vedere al opiniilor, atitudinilor și motivațiilor diferitelor grupuri etnice.

Ținând seama de dificultatea investigării unui număr relativ ridicat de comunități mixte, dispersate spațial, ancheta de teren a necesitat îmbinarea tehnicilor de cercetare zonală (*extensive*) cu cele întemeiate pe studiul de caz al unei singure localități (*intensive*). Din considerente metodologice s-a renunțat la tehnica monografiei localităților, întrucât acest procedeu

¹ *Țigani. Între ignorare și îngrijerare* (coordonatori: Elena Zamfir, Cătălin Zamfir), București, Edit. Alternative, 1993.

„deși lasă impresia unei lucrări complete, suferă de defectul iremediabil de a fi o adunare de material nesuținută de interesul problemelor care se deschid prin comparație”². Optând pentru studiul de caz, intensiv și focalizat asupra unor comunități multietnice, s-a considerat că orice așezare umană, chiar dacă apare ca un „izolat” demografic și etnic, în realitate se încadrează în rețeaua funcțională a zonei sociale, economice și culturale înconjurătoare.

Considerând conlocuirea și conviețuirea indivizilor în comunitățile etnice mixte ca un proces complex, multidimensional, cu o anumită continuitate spațială și temporală, dar care nu se derulează întotdeauna liniar și uniform, incluzând anumite abateri, sinuozități și disfuncționalități, au fost evidențiate principalele dimensiuni și variabile ce funcționează sau condiționează evoluția relațiilor interetnice, între care amintim: *populația* (structură, volume, tendințe), *familia și gospodăria* (proprietatea), *modul și stilul de viață* (resurse, profesii, locuință, prestigiu), *tradiții culturale, aspirații și motivații*. Chiar dacă rezultatele cercetării nu au permis decât parțial avansarea unor enunțuri sociologice cu caracter mai general, valabile nu numai pentru zona investigată, ci și pentru categoria localităților de acest tip, unele soluții degajate pot servi la optimizarea relațiilor dintre diferitele etnii și la depistarea și evitarea unor potențiale surse de conflicte.

2. Particularități istorice, etnice și culturale ale unor zone și localități cu profil multietnic din județul Sibiu

Amplasat în partea centrală a României, în sudul Transilvaniei și în interiorul arcuirii largi a Carpaților Meridionali, județul Sibiu deține 2,3% din teritoriul țării, concentrând 1,98% din populația acesteia. Structura geografică a județului include două mari unități de relief, care au influențat modul de dispunere a așezărilor umane: *treapta munților* (Făgăraș, Cibin, Lotru) și *treapta podișurilor și a dealurilor*, separate, pe toată întinderea lor, de o succesiune de depresiuni (denumite a Oltului, Sibiului, Săliștei și Apoldului)³. Deși aceste condiții nu au fost dintre cele mai favorabile, zona a fost locuită încă din vechime de o populație autohtonă, care și-a stabilit așezările în interiorul principalelor depresiuni (urmând cursul râurilor Olt, Cibin, Târnava Mare, Hârtibaciu), precum și în zona, relativ mai adăpostită, cu un climat mai blând și cu resurse naturale variate, a dealurilor și podișurilor.

Marea majoritate a așezărilor existente în zona Sibiului au fost locuite preponderent de o *populație românească*, a cărei continuitate etnică, lingvistică și culturală, în acest spațiu, și-a pus amprenta în modul și stilul de viață al locuitorilor, în structura obiceiurilor, moravurilor și tradițiilor populare, precum și în alte aspecte ale culturii materiale și spirituale, ceea ce a conferit Sibiului caracterul unui areal social, cultural și spiritual specific românesc.

Începând cu secolele XI — XII, istoria comunităților românești din această zonă se derulează alături de cea a populației de *origine germană*,

² George Vâlsan, *Opere alese*, București, Edit. Științifică, 1971, p. 622—623.

³ *Sibiu (Monografie)*, colecția *Județele patriei*, București, Edit. Sport-Turism, 1981, p. 11—13.

aduși în calitate de coloniști de către regatul maghiar, a cărui autoritate politică și juridică era mai degrabă nominală, decât reală în această parte a Transilvaniei. Procesul de colonizare a germanilor s-a desfășurat în etape, pe parcursul a mai bine de două secole. Nu toți coloniștii germani au venit în același timp și din aceleași locuri, primii venind din Flandra și apărând în documentele vremii sub numele de flandrezii („*flandrenses*”), alții de pe valea Moselei și din Luxemburg (denumiți în documente „*teutones*”), în timp ce alt grup era originar de pe valea Rinului și din Saxonia și care a dat, probabil, acestor coloniști germani numele generic de sași („*saxones*”) ⁴.

Teritoriul primelor colonizări masive de populație germană a fost în jurul Sibiului, în zona Târnavelor și între văile Hârtibaciului și Oltului, unde se află și astăzi cele mai vechi biserici sătești în stil romanic. Drept recompensă pentru slujbele îndeplinite, ca și pentru contribuția față de visteria regală maghiară, sașii au primit importante privilegii politice, economice, administrative și judecătorești, făcând parte dintre națiunile acceptate și recunoscute politic de coroana maghiară (alături de maghiari și secui, ei au alcătuit acea organizație națională, de tristă amintire pentru populația română majoritară, denumită „*Unio Trium Nationum*”). Fiind purtătorii unei economii mai avansate agricole, meșteșugărești și comerciale și ai unei culturi specifice spațiului European de vest, sașii au întemeiat o serie de centre urbane și rurale, care au funcționat — după expresia lui Nicolae Iorga — ca „adevărate inimi ce au pulsat în întreg spațiul românesc”.

Intrucât, grupurile de coloniști germani au venit nu numai din regiuni diferite, ci și în momente diferite, a fost necesar un proces îndelungat de „egalizare” de natură juridică, lingvistică și culturală a acestora, pentru a se contopi într-o comunitate etnică destul de neomogenă. Această entitate etnică se caracterizează nu numai „prin elemente etnico-lingvistice proprii, ci și prin trăsături originale ale istoriei economice, sociale și politice a sașilor transilvăneni, determinate pe de o parte de condițiile istorice specifice din Transilvania, pe de altă parte, parțial, de acela al țărilor vecine și în sfârșit, dar cu precădere pe tărâm cultural, de legăturile lor, destul de puțin strânse, cu patria de origine” ⁵.

În îndelungata lor conviețuire, de peste 800 de ani, sașii au avut, în general, relații corecte și de bună conlocuire cu populația română din această zonă, influențând benefic comportamentul economic, profesional și chiar moral al celor cu care au venit în contact și adoptând, la rândul lor, numeroase tradiții și obiceiuri culturale românești.

Perioada medievală timpurie și de mijloc (secolele XIII — XVI) din Transilvania cunoaște pătrunderea ultimelor popoare migratoare (cumanii și tătarii), precum și expansiunea turcească, prilej cu care sunt aduși în această zonă grupurile etnice ale *romilor* (țiganilor), de origine indo-europeană. Sosiți alături de cuceritori, dar aserviți și înrobiți acestora, romii au fost obligați să îndeplinească muncile fizice cele mai degradante, ceea ce le-a conferit, încă din „plecare” un statut social inferior în raport cu cel al populației cu care au venit în contact. Acest statut s-a menținut și după ce populația de romi a abandonat, treptat, stilul nomad de viață, începând să se

⁴ Alte grupuri s-au așezat în zona Bistriței și Brașovului „Țara Bârsei”.

⁵ Thomas Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, Edit. Kriterion, 1992, p. 175.

stabilească pe lângă localitățile urbane și rurale locuite de români și sași. Grupăți în comunități mici, situate, de regulă, la marginea localităților, românii au dus un mod de viață izolat, marginal, practicând o serie de îndeletniciri și ocupații specifice de pe urma cărora își procurau resursele economice necesare supraviețuirii (fierari, cărămidari, argintari, spoitori, lingurari, zlătari etc.). Alți romi s-au angajat ca argați și paznici la turmele de vite și porci („porcari”), în timp ce unii au continuat să ducă un mod de viață nomad sau seminomad (țigani „corturari”), cu plecări și reveniri periodice la locul de origine rezidențial.

Statutul inferior, ca și situația de marginalitate, i-a obligat pe mulți dintre romi să adopte chiar un stil de viață parazitar, trăind din cerșit, înșelăciune, furturi de obiecte și produse, vânzări-cumpărări de obiecte reconvertibile. Locuințele lor erau, în cea mai mare parte, neîngrijite, insalubre și neîgienice, fiind lipsite de minimul de dotări gospodărești și de confort personal.

În ciuda statutului și a stării de marginalitate a romilor, conviețuirea lor cu alte grupuri etnice din zona Sibiului nu a cunoscut momente tensionate sau care să îmbrace aspectul unor conflicte etnice între români și sași, pe de o parte, și romi, pe de altă parte, neexistând reacții de respingere manifestă, caracteristica generală a colocuirii romilor, alături de români și sași, fiind aceea de *indiferență, ignorare* și de *neamescie* din partea ultimelor două categorii etnice în problemele și în modul de viață al romilor. Acest lucru s-a concretizat cel mai vizibil în modul de dispunere a caselor în localitățile cu populație mixtă, în care sașii au ocupat partea principală și centrală a satului (orașului), românii o altă parte, bine individualizată arhitectonic, iar romii partea de la marginea localității. Dacă în fiecare localitate există una sau mai multe biserici ortodoxe românești și una sau mai multe biserici evanghelice săsești, românii nu au nici religie, nici biserică proprie, apelând, de regulă, la cea a românilor. Aceste diferențieri merg până acolo încât, în multe sate din județul Sibiu, fiecare grupare etnică (români, germani, romi) își are propriul său cimitir, distanțat și distinct de celelalte. O altă caracteristică a populației de romi din zona Sibiului o constituie organizarea sau gruparea lor pe „neamuri”, mulți romi identificându-se cu un neam anume, alții necunoscând această organizare sau neidentificându-se cu nici un neam. Predomină, în această zonă, neamurile de cărămidari, rudari, spoitori, argintari, cositorari, corturari (țigani nomazi), țigani de „mătase” (cei înstăriți). În schimb, există mulți romi care se declară români, ceea ce face dificilă estimarea reală a numărului de romi în acest județ.

În evaluarea relațiilor sociale din aceste comunități multietnice, un element important ce a generat o serie de consecințe în plan economic, social și cultural, l-a constituit politica discriminatorie a regimului comunist, mai ales în perioada 1948—1960, față de populația românească majoritară, ca și față de cea de origine germană. Mulți români din zona Sibiului au fost deposedați de pământuri, locuințe, întreprinderi, ateliere, fiind astfel obligați să-și schimbe modul lor tradițional de muncă și viață, fie integrându-se în activități industriale, fie participând (în urma înscrierii lor forțate) la activitatea CAP-urilor sau GOSTAT-urilor. Măsurile restrictive și represive

au lovit, deopotrivă, și populația de origine germană, care a fost „etichetată” în bloc ca fiind „colaboraționistă” și sprijinind cel de-al treilea Reich german. Din acest motiv, mulți etnici germani au fost deposedați de casele și terenurile lor agricole, ca și de atelierelor și gospodăriile anexe, fiind expulzați și chiar deportați în zone neprielnice (Bărăgan).

În mod paradoxal, politica regimului comunist a urmărit, cel puțin la începuturile ei, schimbarea statutului marginal al populației de romi, acesta fiind înzestrat (în urma reformei agrare) cu terenuri agricole ce au aparținut sașilor și românilor declarați „indezirabili”, precum și cu locuințe din așa-zisul fond de stat, fond ce fusese constituit din naționalizări și confiscări de case ai căror proprietari (români și germani) au fost evacuați și mutați în alte locuri. În unele cazuri, chiar, într-o serie de comunități rurale, autoritățile locale (primarul, secretarul de partid, brigadierul etc.) au fost selectați, prioritar din rândul romilor, ceea ce a accentuat starea de nemulțumire și frustrare resimțită de populația românească și de cea de origine germană. În pofida acestor măsuri discriminatorii, nu au fost consemnate tensiuni sau conflicte deschise cu caracter interetnic, evoluția vieții sociale, economice și culturale determinând diferențierea și „distanțarea” mai ales socială dintre români, germani și romi.

Începând însă cu deceniul al noulea (1980—1990), în aceste comunități intervine un element nou și anume începutul migrației externe definitive a populației de origine germană, ceea ce va genera multiple consecințe *demografice* (depopulări, modificarea structurii etnice a localităților), *economice* (diminuarea activităților de tip agricol și gospodăresc), *juridice* (schimbarea regimului proprietății pământurilor și locuințelor) și *culturale* (disoluția treptată a unei culturi de peste opt secole), ale căror efecte se vor amplifica după evenimentele din decembrie 1989.

3. Tendințe și caracteristici demografice ale județului Sibiu

Din punct de vedere demografic, județul Sibiu se caracterizează prin o serie de particularități teritoriale care evidențiază, pe de o parte, dimensiunea compozită, multiethnică a populației, iar, pe de altă parte, tendințele și repartițiile acesteia, influențate de fluxurile de nașteri sau decese, dar, mai ales, de procesele de migrație internă sau externă. Datele recensămintelor oferă, în acest sens, o imagine semnificativă a schimbărilor cantitative și calitative ⁶ intervenite în decursul timpului și care au făcut din județul Sibiu o zonă teritorială definită de un model (*pattern*) demografic, istoric și cultural distinct.

⁶ Date fiind, pe de o parte, tematica principală a acestui studiu, și, pe de altă parte, diferitele modificări care au apărut în structura administrativă a județului, analiza noastră s-a concentrat, cu prioritate, asupra distribuției multietnice a populației și caracteristicilor legate de aceasta, evidențiate de datele recensămintelor din anii 1977 și 1992, ca și de alte surse oficiale.

În anul penultimului recensământ al populației (1977), populația totală a județului Sibiu însuma un număr de 481 645 de persoane distribuite în următoarele grupuri etnice:

Tabelul 1

Naționalitatea	Pondere (%)
Români	72,6
Maghiari	4,5
Germani (sași, șvabi)	19,5
Romi	2,6
Alte naționalități	0,8
TOTAL	100,0

Date fiind tradițiile istorice ale județului, colonizat în diferite epoci istorice de sași și șvabi, populația de origine germană reprezenta, în 1977, a doua categorie de subpopulație majoritară în ansamblul populației globale, imediat după cea românească. Populația de romi⁷, în schimb, nu deținea decât proporția scăzută de 2,6%.

Într-un interval de 15 ani (1977—1992), față de o tendință de scădere a populației totale a județului cu 6,0%, ponderea diferitelor grupuri etnice în ansamblul populației a dobândit următoarele valori:

Tabelul 2

Naționalitatea	Pondere în 1992(%)	Creșteri (descreșteri) față de 1977 (%)
Români	87,8	- 15,2
Maghiari	4,2	- 0,3
Germani (sași, șvabi)	3,7	- 15,8
Romi	4,1	+ 1,5
Alte naționalități	0,2	- 0,6
TOTAL		- 6,0

Cu excepția populației de romi, toate celelalte grupări etnice au înregistrat scăderi semnificative a ponderii lor în totalul populației județului, mai ales germanii și românii.

În ceea ce privește creșterile sau descreșterile care au avut loc în cadrul fiecărui subgrup populațional, de la recensământul din 1977 la cel din 1992,

⁷ Deși datele furnizate de romi trebuie tratate cu precauție, în condițiile în care această subpopulație tinde să-și ascundă adevărata identitate etnică, pentru a se declara ca fiind „românească”, ele pot oferi totuși o bază de comparație utilă analizei.

tendențele sunt următoarele:

Tablelul 3

Naționalitatea	Creșteri — descreșteri (în 1992 față de 1977)	
	%	%
Români	+13,7	
Maghiari		-12,4
Germani (sași șvabi)		-82,4
Romi	+44,9	
Alte naționalități		-19,8

Într-un interval de 15 ani, creșteri ale populației au înregistrat numai românii (cu 13,7%) și romii (cu aproape 50%), în timp ce celelalte grupări etnice, în special germanii, au înregistrat scăderi importante ale efectivului lor. Această tendință se corelează, în primul rând, cu masivul val de migrație externă, intervenit după decembrie 1989, care a făcut ca cea mai mare parte a etnicilor germani și o parte relativ mai mică a etnicilor maghiari să părăsească definitiv România.

Pe medii de locuire (urban sau rural), la ambele recensăminte, distribuția diverselor grupuri etnice a fost următoarea:

Tablelul 4

Naționalitate	Urban (%) (1992)	Creștere (descreștere) față de 1977	rural (%) (1992)	Creștere (descreștere) față de 1977
Români	68,9	+ 7,1	31,1	- 7,1
Maghiari	84,7	+ 0,7	15,3	- 0,7
Germani (sași, șvabi)	67,6	+12,9	32,4	-12,9
Romi	34,0	-10,5	66,0	+10,5
Alte naționalități	55,0	+ 0,3	45,0	- 0,3

Dat fiind gradul ridicat de industrializare al județului Sibiu, cea mai mare parte din populația sa se concentrează în mediul urban. Excepție face populația de romi care aparține, cu prioritate, ariilor rurale. Creșterea populației urbane, mai ales a celei de origine germană, în 1992 față de 1977, se datorează, în special, tendinței de depopulare „săsească” a comunelor și satelor ca urmare a migrației externe a etnicilor germani spre Germania, imediat după evenimentele din decembrie 1989. Acest fenomen de depopulare, vizibil în majoritatea zonelor rurale ale județului Sibiu, a coincis cu abandonarea de către o parte din sașii emigrați a locuințelor pe care le dețineau în sate și comune și cu ocuparea acestor locuințe de către romi.

4. Fenomenul de migrație externă și de retromigrație în județul Sibiu

Urmare a restabilirii, după decembrie 1989, în România, a dreptului la liberă circulație internațională, a liberalizării regimului pașapoartelor, a desființării oricăror îngrădiri de călătorie în străinătate, în perioada 1 ianuarie 1990 — 1 iulie 1993, au emigrat în străinătate, un număr de 231 777 de persoane⁸, reprezentând circa 1% din întreaga populație a României înregistrată la recensământul din anul 1992. Din punct de vedere statistic, aceasta înseamnă că, în toată perioada analizată, se înregistra un indice cumulat (pentru 1990, 1991, 1992 și 1993) de 10,2% la mia de locuitori.

Pe județe, Sibiul ocupa, din punct de vedere al fluxului migrațional extern, ponderea cea mai ridicată (19,1% din totalul pe țară a celor plecați definitiv) și la egalitate cu județul Timiș. Au plecat din Sibiu, din ianuarie 1990 și până în iulie 1993, 44 185 de persoane, ceea ce reprezintă 9,8% din întreaga populație a județului înregistrată la recensământul din 1992. Această proporție corespunde unui indice de emigrare externă, extrem de ridicat, de 98 la o mie de locuitori, de altfel cel mai mare pe întreaga țară.

O caracteristică aparte care particularizează evoluția migrației externe atât în România, cât și în județul Sibiu o reprezintă *compoziția etnică* a celor plecați. Dacă pe întreaga țară, etnicii germani ocupă primul loc în totalul celor care au părăsit definitiv România (53,0%), urmați de români (28,9%) și maghiari (15,5%), județul Sibiu furnizează următoarele categorii etnice de migranți în străinătate: 94,0% germani, 5,4% români, 0,5% maghiari și 0,1% alte naționalități.

În ceea ce privește plecarea etnicilor germani, Sibiul, care concentra, la recensământul din 1977, aproape o treime din întreaga populație de origine germană existentă în România, ocupă primul loc pe țară. Această tendință demonstrează, încă odată, că scăderea absolută a acestei subgrupări subpopulaționale, în intervalul dintre cele două recensăminte, se datorează, cu prioritate, procesului de emigrație externă, care a depopulat o bună parte din ariile, în special rurale, ale județului. Au plecat, mai ales, persoane tinere, între 19—25 de ani (13%) și 31—40 de ani (17,0%), apte de muncă dintre care o mare parte erau agricultori și meseriași.

Dacă pentru germani și maghiari există suficiente informații atât la nivelul țării, cât și al județului Sibiu, lipsesc datele corecte cu privire la emigrația externă a romilor, care sunt asimilați de Direcția Generală a pașapoartelor „altor naționalități”. Dar chiar dacă ar exista, ele nu ar reflecta adevărata configurație a celor plecați, deoarece evitând căile oficiale, această categorie de populație preferă să părăsească țara, cel mai adesea, în condiții clandestine.

În mod paralel cu procesul de emigrație externă, în ultima perioadă, a început să se contureze în România o tendință distinctă de *retromigrație* (migrație de revenire). Ca urmare a măsurilor restrictive elaborate în majoritatea țărilor occidentale și, mai ales, de către Germania, și în condițiile generalizării manifestărilor de xenofobie în aceste țări, o parte dintre cei-

⁸ Această cifră oficială, furnizată de Direcția Generală a Pașapoartelor, include numai pe cetățenii care au cerut și li s-a aprobat stabilirea definitivă a domiciliului în străinătate, fără a include în ea numărul celor care au trecut ilegal (clandestin) granița sau pe cei care nu s-au mai întors în țară în urma unor călătorii în exterior.

granți, în special aceia supuși riscului deprofesionalizării și subutilizării ocupaționale, manifestă dorința reîntoarcerii în țară. O asemenea tendință este demonstrată, de pildă, de numărul relativ ridicat al acelor care revin periodic în țară prin repatriere. Astfel, în intervalul 1 ianuarie 1990 — 1 iulie 1993 au cerut și au primit aprobarea de repatriere un număr de 11 995 de persoane, echivalent cu 51,8 la o mie de persoane emigrate. Spre deosebire de procesul emigrației externe, care avea un pronunțat caracter etnic, incluzând, cu prioritate, categorii de populație aparținând etnicilor germani și maghiari, cel de retromigrație include, în cea mai mare parte, emigranți de naționalitate română (peste 70%).

Tablul 5

Naționalitatea	Ponderea în total repatriați (%)
Români	71,9
Maghiari	8,1
Romi	7,1
Evrei	5,7
Germani	4,1
Alte naționalități	3,1
TOTAL	3,1

Atrage atenția ponderea ridicată de romi pentru care nu există date oficiale sigure în privința emigrației externe. Există însă suficiente indicii că cea mai mare parte dintre romii repatriați au părăsit clandestin România, stabilindu-se, de asemenea, clandestin în alte țări, fiind retrimiși ulterior în România de către autoritățile acestora din urmă. În ceea ce privește populația de origine germană, ponderea acesteia în totalul celor repatriați este cea mai scăzută, ceea ce infirmă informațiile apărute într-o serie de publicații cu privire la „reîntoarcerea sașilor în România”.

Din totalul celor repatriați, 324 de persoane (2,7%) s-au reîntors în județul Sibiu.

5. Evaluări demografice ale depopulării ariilor săsești și populării lor de către romi. Analiza unui perimetru reprezentativ al zonei Sibiu

Tendențele demografice menționate, care implică fenomenul de depopulare a ariilor preponderent săsești, în condițiile valului masiv de migrație externă a populației de origine germană, pot fi evidențiate în mod ilustrativ prin intermediul analizei unui perimetru reprezentativ al județului Sibiu. În acest scop, a fost studiat, din punct de vedere al evoluției principalelor grupări subpopulaționale cu caracter etnic, în intervalul dintre ultimele două recensăminte, un număr de 21 de localități amplasate în zona cuprinsă între municipiul Mediaș, orașele Dumbrăveni și Agnita, situată la nord și nord-est de municipiul Sibiu. Între aceste localități se numără trei orașe (Agnita, Dumbrăveni, Mediaș) și 18 comune (Ațel, Axente Sever, Bazna, Bârgăniș, Biertan, Blăjeni, Brateiu, Brușu, Chirpăr, Dârlos, Iacobeni, Laslea, Merghin-

deal, Mihăileni, Moșna, Șeica Mică, Târnăveni, Valea Viilor).

La recensământul efectuat în anul 1977, populația acestor localități reprezenta 27,4% din întreaga populație a județului, fiind distribuită pe grupuri etnice în felul următor:

Tabelul 6

Naționalitatea	Pondere (%)	Urban (%)	Rural (%)	Total
Români	68,8	62,0	38,0	100,0
Germani	16,8	82,5	17,5	100,0
Maghiari	9,8	83,3	16,7	100,0
Romi	4,6	27,3	72,7	100,0
TOTAL	100,0			100,0

În anul 1977, cu excepția romilor, majoritatea populației recensate trăia în orașe. Germanii alcătuiau al doilea grup etnic, imediat după români. Dacă luăm în considerare numai ariile rurale, situația era următoarea:

Tabelul 7

Naționalitatea	Pondere (%)
	76,8
Români	8,6
Germani	4,8
Maghiari	9,8
Romi	
Total	100,0

Dat fiind distribuția lor, mai mare în sate și comune, proporția romilor din mediul rural depășea pe cea a germanilor și a maghiarilor.

În intervalul dintre ultimele două recensăminte (1977—1992), în condițiile unei ușoare tendințe de creștere a populației celor 21 de localități în ansamblul populației județului, cu 1,4%, structura etnică a populației s-a modificat sensibil în anul 1992 față de anul 1977:

Tabelul 8

Naționalitatea	1992 %	Diferențe față de 1977 %
Români	76,8	+ 8,0
Germani	4,9	- 11,9
Maghiari	9,2	- 0,6
Romi	9,1	+ 4,5
Total	100,0	

Proporția românilor a crescut ușor, cea a maghiarilor a rămas aproape constantă, cea a romilor s-a dublat, iar cea a germanilor a scăzut cel mai

sensibil. În afara acestei reprezentări a proporției grupurilor etnice în ansamblul celor 21 de localități, mult mai semnificative apar evoluțiile din cadrul fiecărui grup etnic în parte:

Tabloul 9

Naționalitatea	1992 față de 1977 (%)		
	Medii reunite (R + U)	Rural	Urban
Români	+ 10,1	- 7,4	+ 21,0
Germani	- 71,0	- 22,3	- 81,3
Maghiari	- 8,0	- 15,7	- 6,4
Romi	+ 96,4	+ 30,1	+ 151,8

— populația românească, care își menține ponderea majoritară în ansamblul populației localităților menționate, a cunoscut o creștere de 10,0%. Față de 1977, ponderea ei în mediul urban a crescut sensibil, scăzând însă ușor proporția sa în mediul rural;

— populația de origine germană a cunoscut cea mai dramatică scădere din toate grupurile etnice (cu peste 70%), scădere atribuită, în primul rând, fluxului migrator intens care a făcut ca cea mai mare parte a acestei populații să părăsească definitiv România. Proporțiile au scăzut atât în mediul rural, cât și în mediul urban;

— populația etnicilor maghiari, chiar dacă a rămas constantă ca pondere în ansamblul populației celor 21 de localități, a scăzut, de asemenea (cu 8%), fiind mult mai pronunțat în mediul rural, decât în mediul urban;

— populația de romi a cunoscut, în schimb, creșterea cea mai spectaculoasă (cu peste 96%), crescând cu aproape o treime în mediul rural și cu peste 150% în mediul urban.

Cu alte cuvinte, în condițiile unei descreșteri marcate a etnicilor germani, și, într-o proporție mai mică, a celor maghiari, numărul populației de romi s-a dublat, fenomenul de depopulare a ariilor săsești fiind complementar cu popularea lor de către romi.

Creșterile cele mai mari ale populației de romi se înregistrează în următoarele localități: Târnava (cu 461,2%), Iacobeni (cu 268,3%), Mediaș (cu 265,9%), Valea Viilor (cu 220,7%), Merghindeal (cu 187,5%), Mihăileni (cu 176,7%), Chirpăr (cu 109%) și Laslea (cu 107%). În toate aceste localități, de la un recensământ la altul, populația de origine germană a descrescut de 9 până la 15 ori, înregistrând scăderi proporționale între 70 și 90%.

Pe ansamblul celor 21 de localități, romii înregistrează următoarele proporții: creșteri cu peste 400% — o localitate; cu peste 200% — trei localități; peste 100% — patru localități; peste 90% — trei localități; peste 80% — două localități; peste 70% — două localități; peste 60% — o localitate și peste 40% — o localitate. Un total, deci, de 17 localități (81% din totalul localităților considerate) în care creșterile populației de romi se situează între 45 (limita cea mai scăzută) și 460 (limita cea mai ridicată) la sută. Scăderea romilor, de la un recensământ la altul, se înregistrează doar în patru localități între care Ațel (-13,8%), Axente Sever (-17,9%), Blăjel (-23,9%) și Bruiu (-31,1%).

Trebuie subliniat că aceste cifre sunt strict oficiale și ele nu includ cazurile, deosebit de frecvente, de ascundere de către romi a apartenenței lor etnice, pentru a se declara români.

Spre deosebire de romi, populația de origine germană a înregistrat, în intervalul dintre recensăminte (1977 și 1992), următoarele scăderi:

— cu peste 90% — în șase localități; Moșna (93,6%), Valea Viilor (92,5%), Axente Sever (2,4%), Bârghiș (91,6%), Seica Mică (91,4%) și Iacobeni (90,4%);

— cu peste 80% — în unsprezece localități; Brateiu (89,5%), Agnita (89,4%), Mihăileni (89,2%), Târnava (87,8%), Dumbrăveni (86,7%), Biertan (85%), Bruiu (83,9%), Ațel (83,4%), Bazna (83,2%), Dârlos (83%) și Merghindeal (80,2%);

— cu peste 70% — în patru localități; Chirpăr (80%), Mediaș (78,4%), Laslea (76,2%) și Blăjel (70,4%).

Scăderea absolută și relativă a populației de origine germană este demonstrată și de scăderea membrilor acestui grup etnic în fiecare dintre localitățile aparținând zonei analizate. Astfel, dacă la recensământul din 1977, puteau fi identificate 4 localități cu peste 2000 de locuitori germani (Mediaș, Agnita, Laslea și Axente Sever), 5 localități cu o populație germană cuprinsă între 1500 și 2000 locuitori (Dumbrăveni, Seica Mică, Biertan, Moșna și Valea Viilor), 6 localități cuprinzând 1000 și 1500 de etnici germani (Iacobeni, Bazna, Ațel, Dârlos, Chirpăr și Merghindeal) și alte 6 localități cuprinzând până la 1000 locuitori de origine germană (Târnava, Bruiu, Brateiu, Mihăileni, Bârghiș și Blăjel), la recensământul din 1992 au fost identificate doar 7 localități cu peste 200 etnici germani, 10 localități cu o populație de naționalitate germană cuprinzând 100 și 200 de locuitori și 4 localități cu până la 100 locuitori de origine germană. Cazul cel mai ilustrativ îl reprezintă comuna Moșna, care, de la un total de 1600 etnici germani a scăzut la un total de 102, în condițiile în care populația românească și cea de origine maghiară a rămas aproape constantă, crescând însă, în mod semnificativ (cu aproape 100%) populația de romi. De altfel, datele statistice demonstrează că în acele localități în care, în intervalul dintre recensăminte, s-au înregistrat creșterile cele mai ridicate ale populației de romi, recunoscute pentru potențialul său ridicat de mobilitate teritorială, natalitate și fertilitate, a scăzut proporția populației de alte naționalități, și, mai ales, a populației de origine germană. Această constatare nu implică, așa cum s-ar putea crede, dependența cauzală a migrației externe a sașilor de sporirea populației de romi, ci indică doar faptul că depopularea localităților de către etnicii germani a fost însoțită, în timp, de masiva lor populație de către romi.

Următoarele 14 localități sunt cele mai reprezentative pentru această tendință:

În toate aceste localități, dintre care numai una urbană (Mediaș), cu puține excepții (Valea Viilor, Mediaș, Merghindeal, Chirpăr și Moșna), în timp ce toate celelalte naționalități au înregistrat scăderi, mai mult sau mai puțin pronunțate de populație, populația de romi a crescut la cote extrem de ridicate. În comuna Târnava, de exemplu, față de o diminuare de peste

Tabelul 10

Localități	Romi	Germani	Maghiari	Români
	(Creșteri ori Descreșteri în 1992, față de 1977) %			
Târnava	+461,2	-87,8	- 10,0	- 17,5
Iacobeni	+268,3	-90,4	0	- 15,3
Mediaș	+265,9	-78,4	- 6,6	+20,5
Valea Viilor	+220,7	-92,5	+107,1	+12,7
Merghindeal	+187,5	-80,2	+116,0	- 6,7
Mihăileni	+176,7	-89,2	- 25,0	-25,9
Chirpăr	+109,1	-80,0	+ 22,0	-29,8
Laslea	+107,7	-76,7	- 12,9	+10,3
Moșna	+ 97,3	-93,6	- 21,0	+ 3,1
Seica Mică	+ 96,6	-91,4	- 46,4	+15,5
Biertan	+ 92,0	-85,0	- 18,6	- 2,5
Bârghiș	+ 86,0	-91,6	- 37,7	-32,9
Brateiu	+ 79,7	-89,5	- 55,6	-18,2
Dârlos	+ 77,6	-83,0	- 54,1	- 6,9

8 ori a etnicilor germani, numărul romilor a crescut de aproape 6 ori, de la un recensământ la altul.

Concentrarea cea mai mare a romilor se află localizată în Târnava (20,9% din ansamblul populației comunei), Bazna (23,2%), Brateiu (42,1%), Iacobeni (27,9%), Chirpăr (23,2%), Moșna (21,5%) și Bruuiu (19,5%), adică în acele localități în care, cu două excepții (Bruuiu și Chirpăr), etnicii germani reprezintă sub 6% sau mai puțin din totalul populației localității:

Tabelul 11

Localitatea	1992	
	Romi %	Germani %
Brateiu	42,1	3,3
Iacobeni	27,9	5,9
Bazna	23,2	4,1
Chirpăr	23,2	13,8
Moșna	21,5	3,7
Bruuiu	19,5	16,0

Absența datelor de structură care ar putea caracteriza mai bine grupurile subpopulaționale menționate (sex, vârstă, stare civilă, instrucție,

ocupație, structura familială etc.) împiedică dezvoltarea acestei analize demografice preliminară într-o direcție mai largă. Dar chiar și așa, datele recensămintelor oferă suficiente informații pentru a demonstra, încă o dată, actualitatea fenomenului de depopulare săsească existent în perimetrul analizat, în particular, și în județul Sibiu, în general, în condițiile în care exodul intensiv al etnicilor germani în străinătate, tinde să fie compensat de popularea localităților abandonate de aceștia de către grupul subpopulațional de romi.

Aceste tendințe sunt compatibile cu fenomenul care tinde să se generalizeze în fostele localități săsești și care constă în ocuparea fostelor locuințe ale etnicilor germani emigrați de către romi. Acesta, alături de alte probleme comunitare, constituie o sursă potențială de conflict social, cu atât mai mult cu cât este receptat în mod extrem de negativ de puținii etnici germani rămași în aria menționată. Deși nu este declarată în mod deschis și este disimulată în formule precaute, atitudinea sașilor este defavorabilă romilor, acuzând că noile autorități, la fel ca și vechiul regim comunist, tolerează „în mod deliberat” strămutarea „țiganilor” în ținuturile săsești tradiționale.

6. Mentalități și motivații ale populației dintr-o comunitate multietnică aflată în disoluție. Studiu de caz

Reconstrucția vieții satelor românești, grav afectată de politica promovată de vechiul regim, nu poate ignora importanța și rolul modelelor culturale, economice și morale de gândire și acțiune socială, ca și cel al mentalităților diferitelor comunități. Pentru acest motiv, evidențierea diferitelor modele, mentalități și motivații, ca factori de evoluție și progres sau, dimpotrivă, de „frână” și blocaj, devine tot mai stringentă în acele comunități cu profil multietnic, în care coexistă și se întrepătrund o gamă variată de asemenea modele și mentalități, aparținând diverselor grupuri etnice ce alcătuiesc comunitatea respectivă. În același timp, analiza acestor modele și mentalități trebuie racordată la studiul diferiților factori politici, economici, culturali, sociali, morali și religioși care le-au generat și influențat în timp și spațiu.

Dintr-o astfel de perspectivă, analiza noastră s-a centrat asupra unei comune — *BRUJ* — aflată în extremitatea estică a județului Sibiu, în care conlocuiesc de secole grupuri de populație aparținând românilor, sașilor, romilor și, în mică măsură, maghiarilor.

Principala problemă socială cu care se confruntă această localitate este aceea a *disoluției ei treptate*, a destrămării și dispariției lente a unor activități sociale și economice, precum și a depopulării ei în urma exodului masiv al sașilor în străinătate. Sunt probleme reale, acumulate și agravate de politica vechiului regim și ignorate de noile autorități locale, care evidențiază drept cauză principală a acestei situații izolarea spațială a satelor, inexistența unor căi de acces moderne, scăderea natalității, migrația spre oraș a multor locuitori, emigrația sașilor, fără a încerca însă aplicarea unor soluții sociale și economice capabile să remedieze situația, soluții care ar trebui să aibă în vedere, după opinia noastră, specificul modului de viață și

a modelelor economice și culturale (inclusiv al mentalităților) ce au individualizat fiecare grup etnic.

a. Așezările, economia și modul de viață al locuitorilor

Principala caracteristică a comunei Bruiu este amplasarea ei geografică extrem de favorabilă, în interiorul dealurilor și colinelor ce formează podișul Hârtibaciului și în proximitatea spațială a unor importante centre urbane (Agnita, Făgăraș, Victoria). Dispunând de întinse și bogate suprafețe de teren agricol (arabil), pășuni, fânețe și păduri, zona a atras încă din vechime o populație numeroasă, care și-a stabilit așezările la poalele dealurilor, utilizând la maximum posibilitățile oferite de amplasarea locuințelor compact și concentrat, de-a lungul unor străzi („ulițe”) ce alcătuiesc „caroiajul umanizat” al comunei, care include trei sate:

— *Bruiu* (care este și reședința comunei), așezat la egală distanță de celelalte două sate componente. Satul apare menționat, pentru prima dată, într-un document al prepoziturii Sibiului din 1332, sub denumirea germană de „*Braller*” sau „*Brunnweiler*” („*Brunnviller*”), aceasta fiind, după unii specialiști, denumirea unei localități din Germania aflată pe Rinul inferior⁹;

— *Gherdeal*, menționat cam în aceeași perioadă cu satul Bruiu. Tradiția spune că satul a fost populat cu coloniști sași aduși din comuna Cârța (de lângă Olt), de către o femeie energetică, pe nume Ghertruda (de unde și „Valea Ghertrudei”, o toponimie locală). Alții susțin că denumirea satului provine din cuvântul săsesc (german) „*Gürteln*”, care înseamnă (într-o traducere liberă) „curea” sau „cingătoare”, ceea ce s-ar potrivi cu forma concentrică, rotundă și strânsă a satului;

— *Somartin*, atestat ca și Bruiu în 1332, numele satului amintind, după unii, de Sfântul Martin, protectorul primilor coloniști sași ce au venit în aceste locuri, după alții desemnând „dealul lui Martin” (în germană „*Martinsberg*”, în maghiară „*Marthonhégv*”).

În ordine cronologică, cele trei sate au fost locuite, mai întâi de către *români*, după care au fost colonizați *sașii* (incepând cu secolul XIII), pentru ca la mijlocul perioadei medievale (secolele XV—XVI) să înceapă să se stabilească și primele grupuri de *romi* (țigani). Fiind purtătorii unor modele economice și culturale diferite, fiecare dintre cele trei grupuri etnice s-au diferențiat sensibil atât în privința dispunerii și construcției locuințelor, cât și în modul de exploatare și utilizare a terenului agricol, în stilul de viață.

Beneficiind de importante privilegii politice, economice și juridice, *populația de sași* a beneficiat de cele mai multe și fertile terenuri arabile, ceea ce le-a permis să dezvolte o economie agricolă avansată, întemeiată, în principal, pe creșterea animalelor, agricultura cerealiară, cultura viței de vie, exploatarea pădurilor. Astfel, ei au introdus în agricultura locală (dar nu numai în această zonă) sistemul asolamentelor și al culturii „celor trei câmpuri” („*dreifelderwirtschaft*”), ceea ce le-a permis obținerea unor producții agricole substanțiale. Majoritatea gospodăriilor săsești se

⁹ Toate datele și informațiile de natură istorică au fost culese din *Monografia comunei Bruiu* (autor Gheorghe Leazu), aflată în Arhiva primăriei din comuna Bruiu.

caracterizau printr-o înzestrare tehnică și animalieră ridicată (pluguri, grape, semănători, secerători, mașini de treierat, animale de muncă și de reproducție etc.). Munca câmpului antrena forța de muncă a întregii familii, numărul brațelor de muncă fiind hotărâtor în această privință. Acest model economic a fost sensibil influențat și de ideologia lor religioasă ce a aparținut protestantismului (sașii fiind majoritar evanghelic), care a promovat ascetismul, spiritul de economie, dorința de prosperitate și bunăstare, performanță și competitivitate.

Pentru acest motiv, gospodăria țărăncască săsească nu a fost autarhică, exclusiv de subsistență, ci s-a orientat, încă de timpuriu spre piața târgurilor din apropiere, unde s-a putut valorifica excedentul de produse vegetale, animale și pomicole, în scopul obținerii unor resurse bănești necesare atât pentru plata impozitelor fiscale, cât și pentru procurarea unor produse sau mărfuri deficitare în propria gospodărie. De asemenea, mulți dintre sași nu s-au limitat doar la practicarea agriculturii, învățând tradițional o serie de meserii auxiliare, cum ar fi, de pildă, cele de constructor, zidar, dulgher, ceea ce le-a permis obținerea unor venituri suplimentare bănești. Sașii au fost, de asemenea, inițiatorii a ceea ce este definit cu un termen modern „activitățile de prestări-servicii” și de „servire a populației”, în toate cele trei sate funcționând magazine de alimente, carmangerii (măcelării), brutării, lăptării, debite de băuturi, conferind comunei un real aspect de prosperitate și bunăstare. Acest fapt s-a concretizat și în modul de dispunere și construcție a așezărilor familiilor săsești, amplasate, de regulă, în centrul satelor sau pe principalele ulițe ale acestora (se păstrează și astăzi, în toponimia locală, „ulița sașilor”). Casele săsești au fost construite prin utilizarea unor materiale de construcție solide (cărămidă, ciment, var, bârne de stejar), având, de regulă, 2—3 camere și bucătărie, cu fațada spre stradă și cu grădină întinsă mult în spate, cu porți înalte și bine închise (ferecate) și cu pivnițe largi pentru depozitarea produselor agricole.

Un rol important în menținerea coeziunii și funcționalității comunității săsești, l-a avut *biserica evanghelică*, care, alături de scopul său preponderent religios, a îndeplinit și funcții economice și de securitate socială, de asistență și întrajutorare a membrilor comunității și de liant cultural, ceea ce a permis perpetuarea și supraviețuirea timp de secole a grupului etnic german.

Comparativ cu situația privilegiată a sașilor, *românii* au fost dezavantajați din punct de vedere economic și social, datorită unor condiții specifice ce țineau, după cum ne declara un vechi locuitor „împărțelii nedrepte a pământurilor”, cele mai bune revenind sașilor, ca și tehnicilor agricole rudimentare și lipsei inventarului agricol de bază. Pentru a depăși această situație, gospodăriile românești din comună au trebuit să procedeze la o supraexploatare (care mergea până la extenuare) a muncii tuturor membrilor familiei, subconsum alimentar și migrări haotice și sporadice în căutare de lucru în alte sate sau chiar în orașele învecinate. Mulți români au fost, după expresia unui localnic, „slugi” la sași, lucrând pe pământul acestora, primind în schimb o remunerație modestă în bani sau în natură, insuficientă pentru a suplini efectele suprasaturației demografice relative ce caracteriza majoritatea familiilor românești. La aceasta s-a adăugat și excesiva parcelare și pulverizare a suprafețelor agricole, cu împărțiri, moșteniri și reîmpărțiri reciproce, ceea ce a conferit gospodăriilor românești un caracter re-

lativ autarhic, puținul excedent de produse fiind valorificat pe piața târgurilor lunare sau anuale, prilejuite de diferitele ceremonii religioase. Treptat, pe măsura pătrunderii relațiilor capitaliste în agricultura comunei, gospodăria românească începe să se orienteze tot mai mult spre piața liberă, ceea ce s-a concretizat în accentuarea tendințelor de achiziționare de noi terenuri agricole și de cumpărare de utilaj tehnic agricol, animale de muncă și de reproducere etc. La aceasta a contribuit și faptul că mulți români din comună (după unii, numărul acestora ar depăși câteva sute de persoane), au emigrat temporar sau definitiv în Europa de vest, dar mai ales în America de unde, după o perioadă de acumulare de capital financiar, s-au întors în satul natal, cumpărându-și pământuri, case, animale, utilaje agricole etc. Treptat, diferența de standard social dintre români și sași se atenuează sensibil, multe familii românești încep să-și construiască locuințe și gospodării prospere și bine înzestrate tehnic, care încep să se compare cu cele ale sașilor din punctul de vedere al dotărilor și confortului. Apar primele mori și brutării ale românilor, urmate de cele de alimente și băuturi („bolte”), precum și de mici ateliere de prelucrare a pieilor de animale. Tot la începutul acestui secol, românii își construiesc o biserică proprie, precum și o școală românească, care au funcționat alături de biserica săsească și școala „germană”.

Spre deosebire de comunitatea română și săsească, cea a *romilor* a avut, chiar de la început, o situație *marginală*, românii așezându-se și întemeindu-și gospodăriile în afara sau la marginea celor trei sate. Lipsiți total de pământ, românii s-au angajat în „slujba” sașilor, executând muncile manuale cele mai dificile și, uneori, degradante (cum ar fi, de pildă, cele de vidanjori, jupuitori de piele de pe animale moarte, paznici la turmele de porci etc.). Unii dintre ei au practicat indeletniciri specifice grupului romilor, cum ar fi cea de fierari, cărămidari, spoitori etc. Alții, în schimb, mai ales cei „corturari”, au adoptat un stil de viață parazitar, procurându-și resursele din cerșit, furat, ghicit, înșelăciuni. Locuințele lor sunt grupate la una sau mai multe dintre extremitățile satelor, fiind construite din materiale degradate, având un aspect murdar și neingrijit, fără garduri împrejmuitoare (românii spun: „numai țiganii nu au garduri”, la care aceștia replică: „fiindcă nu ne este frică de hoți”). În nici unul dintre satele comunei românii nu au o biserică proprie, dar preferă pe cea românească, deși nu-și achită decât sporadic obligațiile financiare față de aceasta. Totuși, chiar în rândul lor s-a produs un proces de diferențiere, apărând așa-numiții „țigani de mătase”, mai înstăriți și mai prosperi, care au imitat modul de viață al sașilor și românilor.

Situația socială și economică a celor trei grupuri etnice a cunoscut mutații importante în vremea regimului socialist, care a adoptat o serie de măsuri care, deși erau prezentate festivist ca nediscriminatorii, au avut efecte contradictorii și disfuncționale în privința evoluției ulterioare a celor trei grupuri etnice.

Prima măsură a vizat *exproprierea masivă* a familiilor săsești de cea mai mare parte a pământurilor pe care ei și-l revendică „din moși” că le-a aparținut. Prin reforma agrară din 1945, în comuna Bruiu au primit pământ numeroase familii de români care fie că nu aveau, fie că dețineau o suprafață insuficientă, precum și majoritatea familiilor de romi, ambele categorii etnice fiind înzestrate din terenurile ce aparțineau sașilor. Motivul

expropriării era identitatea etnică, lingvistică și culturală dintre ei și Germania nazistă care pierduse războiul, sașii fiind considerați fasciști, colaboraționiști și „SS-iști” (deși puțini sași au fost în trupele SS, în timp ce alții au participat alături de trupele Wehrmacht-ului, iar unii chiar în armata română). Ca răspuns la aceste măsuri, mulți dintre sași au migrat spre orașe, încadrându-se în activități industriale, alții deschizând fenomenul navetismului zilnic sau săptămânal, în timp ce alții au continuat să lucreze pe „de-înțele” aflate în perimetrul intravilan al satelor. Familiile de români, beneficiare, în mare măsură, de reforma agrară, au reacționat diferit: unele și-au vândut pământul, altele au cumpărat pământ și inventar agricol, continuând să-și obțină resursele economice exclusiv de pe urma exploatarea pământului, considerat ca fiind singura sursă de existență, de status și prestigiu social. În schimb, familiile de romi deși au primit pământ, după improprietăre l-au înstrăinat în cea mai mare parte, considerând că nu au vocație pentru munca în agricultură.

Perioada anilor 1950—1960 include noi măsuri legislative din partea statului socialist, care urmăreau prioritar desființarea gospodăriei țărănești individuale. Astfel, în anul 1959, a fost promulgat celebrul decret privind „desființarea oricăror forme ale exploatarea muncii la sate”, prin care pământurile aparținând așa-ziselor „chiaburi” erau confiscate de către stat. Măsura a lovit puternic numeroase familii de români din comună, dar și de sași, care, deși dețineau suprafețe modeste de pământ, au trebuit să le cedeze în favoarea gospodăriilor agricole de stat (GAS) sau să se „inscrie” în mod „liber și neconstrâns” în cadrul cooperativelor agricole de producție, pierzându-și astfel întreg pământul și inventarul agricol.

În momentul de față, este dificil de estimat efectele pe care le-a produs cooperativizarea agriculturii comunei asupra comportamentului economic al grupurilor etnice. După unele estimări neoficiale, majoritatea celor care au lucrat în aceste CAP-uri proveneau din rândul românilor și romilor și parțial din rândul populației săsești care a adoptat soluția muncii industriale, angrenându-se în ocupații extraagricole, dar continuând să lucreze și pe „de-înțele” personale. Comuna pare că începe să prospere, dispune de magazine, brutării, dispensare, cămin cultural, școală cu internat și este racordată la principalele centre urbane printr-o rețea zilnică de autobuze (deservind, în principal, pe navetiști). Treptat, mai ales în deceniul 1980—1990, se accentuează procesul disoluției acestei comunități, vizibil la început în scăderea demografică, migrația spre alte centre urbane, restrângerea activității școlare (atât la școala românească, cât și la cea germană), dispariția atelierelor de reparații și prestări-servicii și a unor meseriași specializați (croitori, cizmari, fierari, potcovari) recrutați din toate cele trei grupuri etnice.

Măsurile adoptate după evenimentele din decembrie 1989 nu au făcut decât să adâncească și mai mult „criza” acestei comunități etnice, datorită accentuării efectelor negative produse de:

1. legea fondului funciar, care deși a determinat retrocedarea pământului agricol către foștii proprietari, de drept nu a fost însoțită de măsuri economice și juridice adiacente, de sprijinire tehnico-materială a acestora, ceea ce a dus la disponibilizarea unui mare număr de locuitori agricoli (dintre care mulți romi), care au rămas fără locuri de muncă. Nu s-a realizat

încă „marea privatizare” în agricultura comunei și nici nu s-au eliberat până acum titlurile de proprietate. Mai mult, legea fondului funciar neîndreptățește pe mulți dintre etnici de origine germană care au fost proprietari, în trecut, de pământul pe care-l dețineau;

2. liberalizarea regimului privind circulația persoanelor a determinat intensificarea migrației externe a sașilor, mai ales în primii doi ani de la evenimentele din decembrie 1989, cu consecințe economice, sociale, demografice și culturale imprevizibil de estimat în prezent.

b. Populația și familiile

Evoluția volumelor de populație în ultimul secol relevă tendința de scădere lentă, dar nesemnificativă, a populației în perioada 1910–1966, urmată de o accentuată și tot mai marcată reducere a acesteia, în perioada 1966–1992, când dobândește chiar aspectul unei adevărate „hemoragii” demografice:

Tabloul 12

Anul	Total populație
1910	2 612
1930	2 460
1966	2 193
1977	1 746
1992	862

Practic, în ultimii 15 ani, populația s-a înjumătățit, marcând un deficit de 884 persoane în 1992, comparativ cu 1977, datorită atât sporului natural și migrațiv care au înregistrat constant valori negative, cât mai ales migrației externe a populației săsești:

Tabloul 13

Naționalitatea	Total 1977	Total 1992	Diferență 1992/1977	Creștere/Descreștere 1992/1977 %
Români	616	542	-74	-12,3%
Germani	858	138	-720	-83,91%
Romi (țigani)	244	168	-76	-31,14%
Maghiari	28	14	-14	-50,00%
Total	1 746	862	-884	-50,63%

* Reconstituirea volumelor de populație pentru alte recensăminte (cum ar fi, de pildă, cele din 1941, 1948 și 1956) este extrem de dificilă, datorită deselor schimbări administrative intervenite (de la regiuni și raioane, la județe), care au determinat permutări, dispariții sau contopiri de sate.

Pe fondul diminuării cifrei absolute a fiecăreia dintre grupurile etnice amintite, se constată, totodată, schimbări importante ale ponderilor deținute de fiecare dintre acestea în totalul populației:

Tabelul 14

Naționalitatea	Pondere în 1977 (%)	Pondere în 1992 (%)
Români	35,28	62,88
Germani	49,15	16,00
Romi(țigani)	13,97	19,49
Maghiari	1,60	1,63
Total	100,00	100,00

Se constată, că, în timp ce ponderea populației române crește sensibil, în ansamblul populației comunei, cea a etnicilor germani scade îngrijorător (atingând doar 16,0%), iar cea a grupului etnic maghiar se menține aproape neschimbată. De asemenea, grupul romilor marchează o creștere a ponderii deținute în totalul populației între cele două recensăminte. În legătură cu acest aspect, o parte dintre români sunt convingeți că în următorii ani „ne vor copleși țiganii”, afirmație susținută prin faptul că, din diverse motive, mulți romi, cu ocazia ultimului recensământ nu și-au declarat adevărata identitate; în consecință, declară românii, numărul real al țiganilor este mult mai mare. Din discuțiile purtate cu autoritățile locale se pare că la recensământul din 1992, unii dintre romi nu și-au declarat adevărata identitate etnică, declarându-se ca români, situație întâlnită, mai ales, în rândul romilor așa-zisi „de mătase”. Dificultatea estimării familiilor de romi este accentuată de faptul că, în prezent, prin emigrarea sașilor, mulți romi au primit casele acestora (trecute în fondul de stat), sau le-au cumpărat, „topindu-se”, practic, în comunitatea românilor. De exemplu, există în satul Bruiu o întreagă uliță, zisă „a Morii”, unde toate casele ce au aparținut sașilor au trecut, într-o formă sau alta (cumpărări, vânzări, închirieri etc.) în posesia familiilor de romi, care tind astfel să devină adevărate „enclave” demografice și etnice ce-și măresc permanent sfera de cuprindere pe măsura emigrării sașilor.

Tendința de emigrare a sașilor a atins cote maxime între 1990—1992, când au emigrat 340 de persoane, ceea ce reprezintă circa 80% din totalul de 419 persoane emigrate în ultimii trei ani (1990—1992). Marca majoritate a celor plecați în primele luni de după evenimentele din decembrie 1989 (peste 60%) aparțin grupelor de vârstă sub 18 ani (copii și elevi care-și însoțesc părinții sau rudele) și între 18—40 ani (între aceștia, predomină muncitorii, agricultorii și funcționarii). În ultima vreme, emigrează, preponderent, pensionarii și casnicele, atrași de rude din diverse motive (reintegrarea familiei, reconvertirea pensiei în valută etc.), deși această categorie manifestă rețineri puternice (care îmbracă, uneori, aspecte dramatice) față de părăsirea definitivă a gospodăriei lor.

După ultimele estimări ale autorităților locale, în comuna Bruiu mai există doar 74 de persoane de naționalitate germană, ceea ce ar corespunde unei ponderi de doar 8,5% în totalul populației. Cele 74 de persoane de națio-

nalitate germană alcătuiesc 32 de familii, constituite, exclusiv, din persoane în vârstă (pensionari și casnice), care așteaptă plecarea în Germania de la o zi la alta, dar, așa cum declară mulți dintre ei, împotriva dorinței lor, doar „pentru a face pe plac copiilor”¹⁰. Repartizate pe sate, mai există 11 familii de sași în Bruiu, 17 în Somartin și doar 4 familii în Gherdeal. Deși, în ultima vreme, se constată sporirea și intensificarea numărului celor care revin periodic în comună din diferite motive (vizite la rude, prieteni, evenimente religioase, cumpărături de diverse produse etc.) nu credem că se poate vorbi de o retromigrație definitivă (de întoarcere) a sașilor în cele trei sate. Există, însă, unele preocupări ale autorităților din Germania și Austria (principalele țări de destinație pentru populația emigrată de sași), precum și ale autorităților române și organizațiilor politice ale germanilor pentru „stoparea” acestui exod al sașilor. La nivelul comunei Bruiu, asemenea inițiative vizează: posibilitatea păstrării, de către cei care emigrează, a proprietății asupra locuințelor și gospodăriilor anexă, sprijinirea financiară a persoanelor vârstnice, vizite periodice ale unor persoane la familiile săsești care au probleme (un gen de „asistență socială ambulatorie”), extinderea sistemului de servicii bisericești-religioase în „diaspora”, prin trimiterea periodică a unor prelați în comunitățile în care nu există preot local, iar, mai recent, posibilitatea ca sașii să poată dobândi, prin constituire, terenuri agricole conform legii fondului funciar. Este prematur de evaluat eficiența acestor măsuri, cert este că, în ultimii 3 ani (1990–1992) numai 25 de sași care au emigrat și-au vândut casele, în timp ce 106 le-au lăsat în administrarea unor familii de români și, surprinzător, chiar de romi (întrucât erau vecini). De asemenea, 29 de persoane de origine germană au solicitat titluri de proprietate în condițiile legii fondului funciar, dintre care 13 sunt deja stabilite definitiv în străinătate.

c. Identificare și percepere reciprocă (opinii și mentalități) a grupurilor etnice.

În decursul conlocuirii pe același teritoriu, fiecare grup etnic amintit și-a dobândit o identitate și individualitate specifică, definindu-se printr-o anumită apartenență etnică, printr-un mod de viață și de comportament propriu și prin anumite tradiții culturale proprii. Aceste caracteristici (comportament, limbă, religie, mod de viață, tradiții culturale) au fost evidente în cazul grupului etnic al românilor și sașilor, în timp ce în cazul romilor (țiganilor) ele au fost mult diluate (mai ales din punctul de vedere al limbii, religiei și tradițiilor culturale).

Fiind grupul etnic privilegiat vreme îndelungată, sașii au manifestat un anumit sentiment de superioritate în raport cu românii și o distanțare marcantă față de romi (țigani), evidențiat într-o serie de situații și contexte de viață trăite împreună. Avându-și propria limbă (de fapt un dialect vorbit din zona Cinciu-Agnita), propria religie și propria cultură, de care sunt mândri, sașii nu s-au amestecat nici cu românii și nici cu romii, comunitatea lor având un caracter închis (chiwendogom) pentru celelalte grupuri etnice. Pe parcursul ultimilor 50 de ani, după informațiile unui localnic, nu s-au con-

¹⁰ Merită evidențiată opinia unuia dintre puținii sași rămași în comună: „Dacă la început au venit aici părinții care și-au adus apoi copiii, acum pleacă — copiii, care își cheamă părinții”.

semnat decât câteva căsătorii între români și sași și nici o căsătorie între sași și romi. Generații întregi de copii de sași au învățat numai la școala germană din sat, refuzând să meargă la școala cu predare în limba română și invers. La sărbătorile și festivitățile culturale și religioase ale sașilor, românii nu participau, iar romii stăteau afară, pe margine și priveau. Chiar pe linie bisericească, preotul bisericii săsești a avut puține contacte și întâlniri cu cel din parohia românească, păstrând o anumită echidistanță față de acesta.

Românii i-au perceput pe sași ca fiind inițial „stăpânitorii” acelor locuri, care au avut cele mai bune pământuri și case, ei fiind obligați să lucreze ca argați și zilieri la sași. Treptat, ei au început să adopte și să aplice comportamentul economic al sașilor, ceea ce s-a concretizat în *modul de viață* cotidian al acestora, caracterizat printr-o permanentă muncă la câmp și în gospodăria proprie, motivată de dorința de prosperitate și reușită socială. Ca o trăsătură generală a românilor din această zonă poate fi evidențiată *toleranța și înțelegerea* față de celelalte grupuri etnice (sași și țigani), reexistând nici un conflict de natură etnică între ei și ceilalți. Dimpotrivă, românii au fost cei dintâi care au dat sprijin sașilor în timpul când aceștia erau stigmatizați de regimul comunist din diverse motive, precum și în perioadele când sașii așteptau să li se aprobe cererile de emigrare definitivă. În prezent, sașii care continuă să emigreze își lasă casele și gospodăriile în administrarea (custodia) familiilor de români (parțial și de romi), păstrând o legătură permanentă cu acestea și vizitându-le atunci când se reintorc temporar în comună.

Conlocuind alături de sași și români, romii (țigani) din comună au preferat multă vreme să nu se definească ca țigani din diverse motive (discriminare, marginalizare, rușine etc.), manifestând o dorință permanentă de „a intra în rândul românilor”, de a fi considerați români și nu țigani. Astfel, dacă un român îl face pe un rom „țigan”, acesta nu reacționează violent și, deși acceptă eticheta, se vede clar că nu este de acord cu ea. Atât sașii, cât și românii au avut o atitudine ambivalentă față de țigani, considerându-i că sunt buni la muncă, harnici și săritori (adesea se spune: „țigani sunt buni la treabă” sau chiar că sunt „oameni de treabă”), dar în același timp sunt „mîncinoși”, „înșelători” și „hoți”. Deși nu au existat comportamente și atitudini de respingere a țiganilor de către români sau sași, aceștia din urmă preferă să nu se „amestece” cu țigani în nici un fel. Referindu-se la grupul lor, romii susțin că ei sunt „de treabă”, prieteni cu românii și sașii, cărora le îndeplinesc anumite servicii și le prestează diverse munci („ce v-ați face, voi românii, dacă nu am fi, noi țigani, să vă ajutăm la lucru”, susțin adesea aceștia). Dacă cineva le spune că sunt leneși, mîncinoși și hoți se supără, susținând că doar „corturarii” sunt hoți și „ticăloși”.

După evenimentele din decembrie 1989, deși nu declară în mod deschis, atitudinea sașilor față de romi este mai puțin favorabilă, considerând că vechiul regim i-a favorizat în privința acordării unor terenuri și gospodării care au aparținut sașilor. Este unul dintre principalele motive care generează sentimentul de frustrare în rândul sașilor, obligându-i să aleagă printre alte și soluția emigrării definitive. Fără a pleda pentru una sau alta dintre categoriile etnice amintite, credem că destrămarea comunității săsești și „pulverizarea” ei în afara țării reprezintă o pierdere ireparabilă pentru economia, cultura și viața socială a comunei. O dată cu plecarea sașilor, dispare o cultură valoroasă aparținând unui grup etnic ce a locuit și conlocuit, vreme de peste 800 de ani, într-un spațiu de trăire și gândire românească.